

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/303565779>

оригинален научен труд УДК 811. 163.3'35 ПРАВОПИСОТ НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО ПРАКТИЧНА УПОТРЕБА

Article · December 2014

CITATIONS

0

READS

103

5 authors, including:

Violeta Janusheva

University "St. Kliment Ohridski" - Bitola

95 PUBLICATIONS 31 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PROBLEMS ARISING FROM THE WIDESPREAD SIMPLIFIED VIEW OF THE TRANSLATION PROCESS [View project](#)

Towards better forms of instruction and learning: CA of the linguistic systems of Turkish, Macedonian and English [View project](#)

ПРАВОПИСОТ НА МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО ПРАКТИЧНА УПОТРЕБА

Виолета Јанушева, Јана Јуруковска

Педагошки факултет

Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Македонија

Key words: orthography, usage, slash

Summary: The paper indicates the inconsistencies in the usage of the slash in the written form regarding the standard language norm. Through analysis of extensive literature, examples of those inconsistencies are shown which simultaneously entail the need for more thorough standardisation and revision of certain orthographic solutions established within the codification in regards to punctuation and orthographic marks, and the inclusion of the slash into categories of the already existing punctuation and orthographic marks.

Клучни зборови: правопис, практична употреба, коса црта

Резиме: Во трудот се укажува на отстапувања во употребата на косата црта во пишуваната форма во однос на стандарднојазичната норма. Преку анализа на обемна литература се покажуваат примери за тие отстапувања кои истовремено ја наметнуваат потребата од посеопфатно нормирање и преиспитување на одредени правописни решенија воведени со кодификацијата во однос на интерпункциските и правописните знаци и од вбројување на косата црта во категориите на веќе постојните интерпункциски и правописни знаци.

1. Воведни информации. Денес, македонскиот стандарден јазик, изграден врз централните говори, како наддијалектна форма е веќе целосно развиен јазичен систем со кој се артикулираат најкомплексни апстрактни содржини, со кој се артикулираат цивилизациски и културни посебности на едно општество и со кој се задоволуваат потребите на зборувачите на македонскиот јазик во сите сфери од нивното живеење како во пишаната така и во говорната форма. Промените во јазикот се природен процес, зашто за да може јазикот да ја исполни својата основна функција на средство за меѓусебно

разбирање, неминовно е тој да се менува, да се модификува и да се приспособува за да одговори на потребите на неговите зборуваачи.

Правописот е еднообразна писмена практика и општоприфатен единствен систем од правила за пишување. Писмената употреба на стандардниот јазик во јазичната практика покажува низа отстапувања во однос на нормата. Тие отстапувања во голема мера се должат на сè помалата грижа на зборуваачите на македонскиот јазик за пишаната форма на јазикот, како и на непрецизноста и на недореченоста на одредени правописни правила поради кои се јавува можноста некои од нив да се сфаќаат и да се интерпретираат на најразличен начин. Во оваа смисла, особено е важен делот кој им припаѓа на интерпункциските и на правописните знаци.

Во трудот се укажува на отстапувања во употребата на косата црта во пишуваната форма во однос на стандарднојазичната норма. Преку анализа на обемна литература се покажуваат примери за тие отстапувања кои истовремено ја наметнуваат потребата од посеопфатно нормирање и преиспитување на одредени правописни решенија воведени со кодификацијата во однос на интерпункциските и на правописните знаци и од вбројување на косата црта во категориите на веќе постојните интерпункциски и правописни знаци. Исто така, се дискутираат и други правописни решенија, поврзани со употребата на косата црта, во однос на можноста за нивното различно толкување.

2. Метод на анализа. Појдовна основа на анализата се правилата за употреба на косата црта во *Правописот на македонскиот јазик* и употребата на косата црта во писмената јазична практика. Правилата за употреба и материјалот се ексцерпирани од изданија на *Правописот на македонскиот литературен јазик* од 1945 г. до 2007 г. Материјалот е, исто така, ексцерпиран од обемна стручна и научна литература, од публицистички текстови кои му припаѓаат на новинарскиот потстил, од текстови во неделници, како и од службени документи кои влегуваат во сферата на законодавно-правниот и на деловниот потстил. Во анализата, одредени објаснувања се потпираат врз дискусијата за други интерпункциски и правописни знаци, кои не се предмет на анализа на овој труд. Примерите се предадени во онаа форма во која се преземени од текстовите (во одредени случаи меѓу косата црта и зборовите постои празен простор од двете страни, во некои случаи празниот простор се јавува од едната страна, а во некои случаи не постои празен простор, ова истото се однесува и на другите знаци употребени во ексцерпираните примери во трудот).

3. Анализа и дискусија. Во одредени примери во анализираните текстови, наместо соодветниот интерпункциски или правописен знак, на кој се укажува во *Правописот*, ставена е косата црта, на пр., користењето на коса црта за izdelување на глаголот на составни делови, за што веќе постои правило: „Цртичка се пишува при делењето на зборот на слогови и составни делови во стручни написи: ко-ри-то, кни-ги-те, ше-там, по-крив-ка.“, в. **Правопис на македонскиот литературен јазик од 2007 г.**, стр. 151, т. 409 б, **сп. МЈСО, 2001**: стр. 116: чит/а/ш, нос/и/те, печ/е/ме. Но, во некои примери од анализираниот материјал, таа се јавува и како неопходност, во смисла на тоа што помеѓу авторите постои тенденција за користење на косата црта со функција која кај сите се повторува и изгледа како да е веќе однапред определена и општопозната нејзината функција, а, сепак, не е забележана како правописно правило. На пр., употребата на косата црта помеѓу поими или единици со иста или со слична вредност, при што некои можат да имаат значење на синоними, за одделување одредени антонимни споеви и помеѓу форми на исти зборови или зборовни групи, кај сите претежно со значење **односно** или **или**. Во *Правописот на македонскиот јазик* не постои правило за употреба на правописен или на интерпункциски знак, кој би можел да ги замени зборовите **односно** или **или**, па затоа, најверојатно, постои споменатата тенденција кај авторите, како решение да го изберат користењето на косата црта.

3.1. Анализа на употребата на косата црта во изданија на Правописот на македонскиот јазик. Во **Македонскиот правопис од 1945 г.**, овој знак воопшто не е спомнат и не е ни присутен низ неговите содржини. Во **Македонскиот правопис со правописен речник од 1950 г.**, овој знак воопшто не е спомнат и не е присутен низ неговите содржини. Овде, стиховите на хоризонтално напишаните песни се одделени со две вертикални црти ||, (**сп. хоризонтално напишани стихови од песни во другите изданија на *Правописот***). Во **Македонскиот правопис со правописен речник од 1968 г.**, овој знак не е спомнат, но е присутен во него, и тоа во примерите каде што за појаснување на значењето на некој интерпункциски или правописен знак е употребена песна. Хоризонтално напишаните стихови од песните се одделени со коса црта, (в. стр. 115, т. 267 б; стр. 148, т. 321). Во **Правописот на македонскиот литературен јазик од 1969 г.**, во **Правописот од 1970 г.**, во **Правописот од 1972 г.**, во **Правописот од 1981 г.**, во **Правописот од 1984 г.** и во **Правописот од 1987 г.**, за

употребата на овој знак е дадена само една реченица: „Со коса црта (/) се одделуваат стиховите кога се пишуваат во ист ред.“, (в. стр. 148, во сите изданија). Авторите останале во овој поглед доследни на напишаното, затоа што во текстот овој знак е употребен само со таа намена, односно е присутен во сите примери, каде што за илустрација на одредено правописно правило се користат песни, (в. стр. 101, т. 213 б; стр. 125, т. 266). Но, на стр. 125, т. 265 и на стр. 135, т. 297, е искористена истата песна, но меѓу стиховите на стр. 125 недостасува косата црта и се јавува само интерпункцискиот знак точка и запирка (;) за чија употреба е наведен и примерот. Додека, пак, помеѓу истите стихови, на стр. 135, присутни се двата знака (и точка и запирка и коса црта), а примерот е даден за појаснување на една од функциите на цртата (-). И во *Правописот* од 1981 г. и од 1984 г. година, косата црта е употребена на последната страница во податоците за каталогизација во публикација, во делот за одговорност. Во **Правописот на македонскиот литературен јазик од 1984 г.**, косата црта е присутна на стр. 80, т. 179: српското и/или хрватското љ (lj) и на стр. 81, т. 180: српското и/или хрватското љ (lj). Таа е употребена и помеѓу хоризонтално напишани стихови од песна, (в. стр. 113, т. 297; стр. 114, т. 302; стр. 118, т. 315; стр. 120, т. 323; стр. 121, т. 325 а; стр. 123, т. 327; стр. 124, т. 331; стр. 129, т. 344 а; 134, т. 357 а (со овие примери се илустрираат правилата за употреба на други знаци). Но, на стр. 132, т. 351, стиховите на песната не се одделени со коса црта, додека, пак, на стр. 140, т. 383, хоризонтално напишаните стихови се одделуваат само со коса црта. Косата црта е употребена на последната страница, во податоците за каталогизација во публикација, во делот за одговорност и во делот каде што се укажува дека за учебникот се плаќа повластена даночна стапка. Во **Правописот на македонскиот литературен јазик од 2005 г.** и во **Правописот на македонскиот литературен јазик од 2007 г.**, овој знак воопшто не е спомнат, иако е искористен на повеќе места и тоа со различна намена. Доколку авторите имале намера да ја опфатат и косата црта со исказов: „Во стручната литература, како што е познато, се користат и други правописни знаци. За нив овде не зборуваме.“, (в. стр. 152, т. 415), тогаш треба да се каже дека косата црта не е присутна само во стручната литература, како што погоре е цитирано, туку има поширока употреба, што ќе се види од понатаму анализираниот материјал со кој се покажува дека таа може да се користи и како интерпункциски, а и како правописен знак. Во двете изданија на *Правописот*, во делот со

наслов: „Од предговорот кон првото издание“, косата црта е искористена за одделување на наставки (в. стр. 4: **-ачка/-јачка**). Но, во понатамошниот текст, кога повторно се спомнуваат истите наставки, (в. стр. 13, т. 20 г), тие не се одделени со коса црта туку втората наставка е ставена во заграда: **-ачка (-јачка)**. Понатаму, овој знак е употребен на стр. 96, т. 244: вредност еи/аи, а во други позиции еј/ај. Во другите примери, станува збор за одделување на стихови напишани во хоризонтален ред (со примерите се илустрираат правилата за употреба на други знаци), (в. стр. 114, т. 297; стр. 115, т. 302; стр. 119, т. 315; стр. 121, т. 323; стр. 122, т. 325; стр. 124, т. 327; стр. 125, т. 331; стр. 130, т. 344; стр. 133, т. 352; стр. 135, т. 357; стр. 141, т. 383). На стр. 133, т. 351, во рамките на правилото за објаснување на точка и запирка, има хоризонтално напишани стихови од песна кои не се одделени со коса црта. Косата црта е употребена во податоците за каталогизација, во делот за одговорност.

Од наведените примери се гледа дека во *Правописот* се употребува косата црта, и тоа не само за одделување на стихови дадени во хоризонтален ред. Меѓутоа, во поновите изданија на *Правописот* отсуствува дури и единствената реченица со која, во претходните изданија, се укажува на употребата на косата црта за наведување на стихови, дадени во хоризонтален ред. Воедно, не постои правило во однос на тоа дали меѓу косата црта и деловите од единиците или единиците ќе постои празен простор или не, зашто очигледно е дека во оваа смисла има различни решенија, имено, употреба на коса црта без празен простор меѓу деловите од единиците или единиците, употреба на коса црта со празен простор од двете страни или, пак, употреба на коса црта со празен простор од едната страна (лева или десна).

3.2. Употреба на косата црта во соседните словенски јазици. Во однос на употребата на косата црта во соседните словенски јазици, освен во српскиот јазик, анализата покажува сосема поинаква слика, имено во изданијата достапни во електронска верзија се гледа дека се строго дефинирани правилата за употребата на косата црта. Во **Правописот на српскиот јазик**, воопшто не се споменува косата црта како интерпункциски или како правописен знак. Во **Правописот на босанскиот јазик**, косата црта е наведена како правописен знак со сопствени функции, стр. 94, 95 Ј, в. т. 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, итн. Во *Правописот* нема информации за празниот простор кој треба, или не треба, да постои меѓу косата црта и единиците пред или по неа. Во **Правописот на црногорскиот јазик** косата црта е наведена како

интерпункциски и како правописен знак, и тоа со скоро истите функции како и во *Правописот на босанскиот јазик*. Како интерпункциски знак, стр. 76, в. т. 321, 322. Како правописен знак, стр. 84, 85, в. т. 364, 365, 366, 367, 368, 369. Во *Правописот* постои правило за празниот простор меѓу единиците и косата црта. **Во Правописот на хрватскиот јазик**, косата црта е наведена како правописен знак (во *Правописот*, точно се определни и правилата, кога меѓу единиците и косата црта се остава празен простор, а кога таков простор не е потребен), и тоа: без празен простор, в. т. 7.15 а), 7.15 б), 7.15 с), 7.15 д), 7.15 е). Со празен простор меѓу единиците и косата црта, в. т. а), б), с). Анализата на ексцерпираниот материјал, во продолжение, покажува дека косата црта се појавува токму со значењата дадени во наведените примери.

3.3. Анализа на употребата на косата црта во учебници по македонски јазик. Учебниците по македонски јазик, кои се во употреба во нашиот воспитно-образовен систем, во однос на употребата на косата црта покажуваат дека, очигледно, постои тенденција таа да се употребува со намена како да се веќе одредени правилата за нејзина употреба. Косата црта се употребува: **А)** На почетокот на учебникот, во решението со кое се одобрува употребата на учебникот и на крајот, каде што се дадени податоци за каталогизацијата во публикација, во делот за одговорност во сите учебници; **Б)** Со значење **односно** или **или** помеѓу **поими** или **единици со иста** или **со слична вредност**, при што некои можат да имаат значење на **синоними**: **МЈСО, 2001**: стр. 40: српскохрватскиот / хрваткосрпскиот; стр. 59; стр. 92: дејство/работа; стр. 104: Мили/драги брате!; стр. 209; **МЈЛРГО II, 2002**: стр. 38: дејство/работа; стр. 51: Мили/драги брате!; **МЈЛРГО III, 2004**: стр. 274: знаење/познавање; стр. 275: многупати чуеното/повтореното; **СМСЈ, 2000**: стр. 37, т. 28 в1: квалификувани / стручни; стр. 96, т. 117: антепозиција/препозиција; стр. 155, т. 177, 2; стр. 156, т. 177, 5; стр. 170, т. 193; стр. 172, т. 196; стр. 179, т. 203: трпител / поднесувач; стр. 184, т. 213, поднесувач/трпител; стр. 203, т. 256; стр. 208, т. 262; **В)** Со значење **односно** или **или** за да се одделат одредени **антонимни споеви**: **МЈСО, 2001**: стр. 95: можноста/неможноста; стр. 103: определеноста/неопределеноста; стр. 114; **МЈЛРГО II, 2002**: стр. 40: можноста/неможноста; стр. 51; стр. 63: преодност/непреодност; **СМСЈ, 2000**: стр. 16, т. 12: пренесувањето/примањето; стр. 74, т. 89:

едновременост/неедновременост; стр. 118, т. 140: големо/мало количество; стр. 119, т. 141; стр. 311.

Во Правописот не постои правило за правописен или за интерпункциски знак што би можел да се употреби во ситуации од ваков тип, односно знак што би можел да ги замени зборовите **односно** или **или** во даден контекст. Доколку се повикаме на правилото од **Правописот на македонскиот литературен јазик од 2007 г.** што се однесува на употребата на заградите (како интерпункциски знак, стр. 138, т. 371) како најблиско кога зборуваме за поими во ваков однос, во кое се укажува дека заградите се користат за ставање дополнителни објасненија, забелешки, прашања, со кои поточно се определува кажаното (...), од горенаведените примери, за употребата на косата црта (сите со значење **односно** или **или**) се гледа дека не би било соодветно да се стават загради бидејќи овие наведени поими (во случајот Б) се заменуваат меѓу себе, а не е вториот во функција на појаснување на првиот. Кај антонимните споеви, каде што во вториот збор е вклучена честицата **не**, кај истокоренски зборови може честицата да се стави во загради, на пр., во **МЈСО, 2001**: стр. 95, реченицата: „Именките можат да се разликуваат во однос на можноста/неможноста за допир на тоа што го именуваат.“, може да се предаде и на ваков начин: „Именките можат да се разликуваат во однос на (не)можноста за допир на тоа што го именуваат.“, така што се искажува односот **односно** или **или**. Но, кај зборови кои не се истокоренски и во кои не е вклучена честицата **не**, е исклучена можноста за користење на заградите. Во овие случаи, посоодветна е употребата на косата црта; **Г**) Со значење **односно** или **или** помеѓу **формите на ист збор** или **зборовна група** (глагол, именка, замена, придавка, број, прилог, предлог, сврзник): **МЈСО, 2001**: стр. 113: зборува-м/-ме, зборува-ш/-те; стр. 122, 123, 153; стр. 91: клучеви/клучови; стр. 97, 98, 195; стр. 87: се/си; стр. 107: обата/обајцата; стр. 134: повеќето/неколкуте/многуге; стр. 175: не само што – туку/ами/но/ама; стр. 182, 189; **МЈЛРГО II, 2002**: стр. 62, 69, 73, 75, 83; стр. 36, 37, 42, 43; стр. 55; стр. 92; **МЈЛРГО III, 2004**: стр. 50: биде/бидува; стр. 136: предметот/предметите; стр. 115: зашто/затоа што/бидејќи/дека/оти; **СМСЈ, 2000**: стр. 90, т. 111: се случило/се случува; стр. 157, т. 179; стр. 160, т. 183; стр. 174, т. 198 б; стр. 181, т. 209; стр. 187, т. 218; стр. 188, т. 219; стр. 189, т. 221; стр. 193, т. 233; стр. 266, т. 362; стр. 43, т. 42: чичко/чиче; стр. 138 и 139, т. 162: кој/којшто и чиј/чијшто; стр. 255, т. 350; стр. 259 и 260, т. 356; стр. 262,

т. 359; стр. 47, т. 55: многуте/многукто книги; стр. 103, т. 124: во/за/со...; стр. 156, т. 177, 6; стр. 262, т. 359; стр. 272, т. 371: тукушто / штоуку; **МЈЛРГО I, 2002**: стр. 88: ножови/ножеви; стр. 74: се/си; **Д) Помеѓу варијанти на суфикс, односно помеѓу формите на иста наставка: МЈСО, 2001**: стр. 83: –изам/–азам; стр. 84: –ира/–изира и стр. 115: –ира/–изира; стр. 100: –иште/ –лиште; стр. 91, 99, 98, 101, 106. Во примерот на стр. 115, употребена е црта, наместо цртичка, и првиот пар наставка е одделен со коса црта, а вториот со загради; стр. 119 и 120: –а/–ја; стр. 255: –ов / –о(в)ски, ев / –е(в)ски; **МЈЛРГО I, 2002**: стр. 71; стр. 88: –ови/еви; стр. 88 г: –ва/–ава; **МЈЛРГО II, 2002**: стр. 48: –џија/ –чија; стр. 53; стр. 36, 45: –еви/–ови и стр. 43: –ови/–еви, –вци (–овци). Во примерот на стр. 43, употребена е црта, наместо цртичка, и првиот пар наставка е одделен со коса црта, а вториот со загради; стр. 70 и 71: –а/–ја.

Според **Правописот на македонскиот литературен јазик од 2007 г.**: „а) Заградите како правописен знак се пишуваат за да се означи другата форма на зборот покрај кој се става: ајдут(ин), чекор(а), амал(ин), спом(е)нува.“, (в. стр. 151, т. 410). Но, во повеќето примери од анализираниот материјал, другата форма на зборот не може да се означи само со ставање на одредени букви во загради, бидејќи некои букви треба да се додадат, да се одземат или да се заменат. Имено, во примерот на стр. 71: –изам/–азам, од **МЈЛРГО I, 2002**, ова правило не би можело да се примени, а додека, пак, во примерот: –ира/–изира, може да се напише и на овој начин, односно со загради –(из)ира. Најдобра илустрација за потребата од употреба на косата црта е примерот на стр. 91 и 99 од **МЈСО, 2001**: –еви/–ови, стр. 98, –ови/–еви, –вци (–овци) и стр. 255: –ов / –о(в)ски, ев / –е(в)ски, каде што освен заградите, се јавува потреба и од коса црта. Имено, со заградите се означува другата форма на зборот, а со косата црта се искажува односот **односно** или **или** помеѓу наставките кои се разликуваат меѓу себе, во однос на тоа дека треба да се додадат, да се одземат или да се заменат некои гласови.

Во **ЗСМЈ, 1995 г.**, авторот, во делот „Скратеници и знаци“, на стр. 183, објаснува дека косата црта (/), употребена во неговата книга, има функција да означи „наспоредни, дублетни форми“. Имено, овде, за првпат во ексцерпираната литература, среќаваме јасно изразено објаснување за употребата на косата црта во книгата: стр. 9, т. 2: од / одење; стр. 18, т. 22; стр. 22, т. 30: пише/пишува; стр. 22, т. 33; стр. 27, т. 46; стр. 41, т. 67; стр. 58, т. 114; стр. 67, т. 143; стр. 94, т. 206; стр.

121, т. 247; Ѓ) За izdelување на глаголот на составни делови (општ дел, основен вокал и наставка): **МЈСО, 2001:** стр. 116: чит/а/ш; **МЈЛРГО II, 2002:** стр. 65: нос/и/те, в. т. 3; Е) За означување на отсуство: **МЈ VI, 2002:** стр. 135; **Гр. VII, 2004:** стр. 29; Ж) За обележување на томот и на годината на излегување: **МЈСО, 2001:** стр. 229: II/1965 и III/1966; З) За цитирање на користена литература кога се одделува годината од бројот на списанието: **СМСЈ, 2000:** стр. 307: (Литературен збор XXXII/3); стр. 308: Македонски јазик XIII-XIV / 1-2); стр. 309: Литературен збор XXV/ 2.

Од примериве се гледа дека во ист учебник и кај исти поими, во едниот пример има празен простор, а во другиот нема, помеѓу поимите и косата црта. Тоа укажува на недоследност и при употреба на празниот простор во однос на косата црта.

Во однос на правилото за пишување на коса црта, кога се предаваат стихови од песна во хоризонтален ред во анализираните учебници, се користат различни знаци за оваа намена: **МЈСО, 2001:** Со една коса црта (/) се одделени стиховите на стр. 122: „Роди се човек – роб биди / роди се човек – скот умри“. Но, исто така, во овој учебник, хоризонтално напишаните стихови се одделени и со две коси црти (//) и тоа на стр. 149: „Денот ли дојде тој да се мери // мерка му нема, а в градите длаби // без да се запре“. Решението со две коси црти се јавува и на стр. 154, 167, 180, 185, 188; **МЈЛРГО I, 2002:** Авторите ја користат косата црта за обележување ритмички стапки: стр. 137, 138, 139. Понатаму, авторите, на стр. 142, укажуваат: „Цезурата ја обележуваме со знакот //“. Во однос на хоризонтално напишаните стихови, во овој учебник, тие се одделени со една коса црта (/): стр. 12, в. 19 д): „Везилке, кажи како да се роди/проста и строга македонска песна“; стр. 12, в. 19 г); стр. 13, в. 25; **МЈЛРГО II, 2002:** Хоризонтално напишаните стихови се одделени со две коси црти (//): стр. 74: „Роди се човек – роб биди // роди се човек – скот умри //“; **МЈЛРГО III, 2004:** Хоризонтално напишаните стихови се одделени со две коси црти (//) на стр. 72: „Денот ли дојде тој да се мери – // мерка му нема, а в градите длаби // без да се запре“; стр. 83, 84, 126; Но, понатаму, во учебникот има и хоризонтално напишани стихови кои се одделени со една коса црта (/): стр. 201: „Мој корабе, да одиме!...Кај сакаш таму води ме,/ Но само не во татков кат.“; стр. 204, 272, 273; **СМСЈ, 2000:** Хоризонтално напишаните стихови на стр. 169, т. 190 се одделени со две коси црти (//): „Денот ли дојде тој да се мери// мерка му нема, а в градите длаби// без да се запре“. И во овие случаи, не се

внимава на празниот простор меѓу единиците и косата црта и во оваа смисла постојат различни решенија.

3.4. Употреба на косата црта во учебници по различни предмети. Косата црта се употребува: **А) Со значење односно или или помеѓу поими или единици со иста или со слична вредност**, при што некои можат да имаат значење на синоними: **КГ, 2011:** стр. 45: примач/реципиент; стр. 46; стр. 340: порака/содржина; **Г, 2010:** стр. 110: земјиштето/почвата, во овој случај значењето може да е односно, но и поточно, како што е наведено во поширокиот контекст; **ГО, 2010:** стр. 3: поредок/систем; стр. 25: положба/ статус; стр. 78; **Б) За да се покаже дека се реализира една од можностите:** **КГ, 2011:** стр. 205: српскиот и/или хрватскиот; српското и/или хрватското љ; **ГО, 2010,** стр. 46: животот/ достоинството; стр. 61: лицето/групата, стр. 45: и/или; **Х, 2010:** стр. 73: и/или; **В) За означување на единска, односно множинска форма:** **КГ, 2011:** стр. 45: испраќач/испраќачи, т.е. емитер/емитери и (2) примач/примачи, односно реципиент/реципиенти; **Г, 2010:** стр. 79: остров/и; **НП:** стр. 123 предметната/ите област/и; стр. 146: видот/видовите; **Г) За да укаже како се читаат две исти самогласки во непосреден допир:** **КГ, 2011:** стр. 209: се пишува: вообрази, воодушеви, заака, пооди и сл., а се чита: во/образи, во/одушеви, за/ака, по/оди и сл.; **Д) За означување период кој се протега меѓу две календарски единици, најчесто меѓу години, но и меѓу денови и векови:** **И, 2006:** стр. 113: „Во учебната 1943/1944 година во Скопје“. Од овој пример може да се забележи дека косата црта се пишува во учебни години, што е редовна практика во училишните дневници за учениците во нашиот воспитно-образовен систем. Во оваа смисла, често се случува по употребената коса црта во втората година да бидат изоставени двете цифри, на пример, 2013/14 г. Во однос на образовната практика, косата црта редовно се употребува во свидетелството за соодветната завршена година, во делот каде што се запишуваат основните податоци за ученикот и учебната година и во делот каде што документот се заведува под деловоден број, како и во други документи од административното работење на училиштето: записници од состаноци на наставничкиот совет, записници од состаноци на активите, потврди за редовно запишан ученик, заведување под деловоден број на другите документи и сл.; **Ѓ) За запишување на дропки:** **С, 2004:** стр. 121: „1/5 од светското население“; **КГ, 2011:** стр. 29: „1/3, 2/3“; стр. 277: „1/10 од возрасната светска популација“; стр. 306: „носат околу 1/3 од ...

приближно $2/3$ “; **Б, 2010**: стр. 191: „илјадити дел ($1/1000$) од милиметарот“; **Х, 2010**: стр. 23: „Процентите се стоти делови од целото ($1/100$)“; **Е) За запишување на скратеници од мерни единици составени од два дела со значење во или на:** **Ф, 2009**: стр. 2: „ $t = T/4$ “; стр. 38, 57; стр. 7 со значење во, „ $v = 19,8 \text{ m/s}$ “; стр. 8: со значење на, „густина $7,6 \cdot 10 \text{ kg/m}^3$ “; **Б, 2006**: стр. 86: со значење во: „од 0.2 m/sec “; **Г, 2010**: стр. 16: „ 1 ж/км^2 “; стр. 43: „ $5 \text{ m}^3/\text{сек}$ “; стр. 53: „ 50 км/час “; стр. 55, 64; Во Правописот од 2007 г. нема правило за пишување на мерни единици од ваков вид. Треба уште да се спомене дека меѓу мерните единици и косата црта во примерите нема празен простор, таа се пишува веднаш до мерната единица; **Ж) За укажување на машки, односно на женски род, кај истокоренски зборови:** **Г, 2010**: стр. 21: кој/а; стр. 22: слушнал/а; стр. 50, 64, 94; стр. 66: видел/а; стр. 110; стр. 102: член/ка; **ГО, 2010**: стр. 10: другар/другарака (печатната грешка е содржана во учебникот); стр. 45: друг/други. Во однос на овие примери, кои често се употребуваат при пополнување на документи: роден/а, може да се каже дека кога веќе постои тенденција за користење на косата црта во вакви случаи, тогаш е потребно да се утврди стандард во смисла на тоа дали кај истокоренските зборови да се пишува само онаа буква што се додава на зборот како во слушнал/а, која го означува родот, да се пишуваат две букви, како на пр., слушнал/ла, или, пак, да се пишува повторно целиот збор како во друг/други; **З) За запишување на скратеници од мерни единици со значење врз:** **Х, 2010**: стр. 17, 140: g/mol ; стр. 21: g/mol (се чита грам врз мол). Ова објаснување е наведено во самиот учебник; стр. 27, 29, 30: g/mol ; стр. 32: $6,022 \cdot 10^3/\text{mol}$; стр. 37: густина g/mL ; стр. 39, 43, 45, 50, 54, 57: g/cm^3 ; **С) За пишување на сигнатури (оддел, формат и број) во библиотекарството:** **Б, 1998**: стр. 109: Сл.П 1500/11; Сл.П 1500/І; календари, годишници, извештаи кои излегуваат секоја година со ист наслов, на пр., Сл.П 150/1996; стр. 115: Котелец, П Ш 23/1997; **И) За запишување на податоци за одговорност во библиотекарската дејност:** **Б, 1998**: стр. 130: „Пред овој елемент стои знакот коса црта (/).“ Овој елемент од библиографскиот опис се однесува на авторството. Не е наведено дали постои или не постои празен простор меѓу авторот и името на учебникот, но сите примери, се дадени со празно место од двете страни. Во учебниците, по името на учебникот следи коса црта, празно место, а потоа е напишано името на авторите; **Б, 2010**; **Г, 2010**; **Х, 2010**; **Ј) За запишување на комбинирани индекси во УДК** (Универзална децимална

класификација): **Б, 1988**: стр. 154: „косата црта (/) се користи како знак за проширување и се чита од – до, а се употребува кога една публикација содржи повеќе предмети кои во таблиците на УДК се наоѓаат еден до друг.“; **К) Во бројот на Решението со кое се одобрува употребата на еден учебник: Б, 2010; Г, 2010; Х, 2010.** И кај оваа група учебници се забележува неусогласеност за празниот простор меѓу единиците и косата црта.

3.5. Употреба на косата црта во службени документи, во дневни весници, списанија, каталози и слично. Косата црта се употребува: **А) За обележување на поими со иста или слична вредност од кои некои можат да бидат синоними:** **НП:** стр. 43: националните/државните; стр. 79: еднаквост/рамноправност; стр. 84: индикатори/показатели; стр. 106, 117; На стр. 124: одобрување и/или акредитација, но на стр. 103: натамошно образование и(ли)подготовка; стр. 132; **Сл. весник, 168, 2013:** стр. 21, 22, 23: седиште/грбонаслон; стр. 26, 27, 28: шумски отпад/отпад после сеча; стр. 27, 28, 35, 37; **Б) За означување дека се остварува една од можностите:** **НП:** стр. 120: и/или; стр. 122: регрутација/вработување; стр. 122: понатамошно образование / професионално усовршување; стр. 124: одобрување и/или акредитација; **Сл. весник, 189, 2013:** стр. 4, 15: осигурување и/или реосигурување; стр. 12: последица на пожар и/или прекин на работа; стр. 17: градби и/или нивна содржина; стр. 25, 26, 27, 28, 29, 50, 36, 37, 38, 39, 40, 62, 63, 75, 77, 78, 94, 95: реосигурување и /или соосигурување; стр. 63, 64, 75, 77, 78, 94, 95; стр. 84, 85, 87; **Сл. весник, 168, 2013:** стр. 3: орган и/или ткиво од дарителот на орган и/или ткиво; стр. 4: агенци/раствори; стр. 4, 5, 7; стр. 7: деривациите може да бидат биполарни и / или монополарни; стр. 8, 14, 20, 11, 13, стр. 27, 28, 33, 34: оддел/пододдел; стр. 28, 36: 8) склад/шума; стр. 33, 35: село/град; **НМ, 2013:** на стр. 26: „Заедно со видеото, студентот треба да достави и копија од лична карта и студентска легитимација/индекс, како и телефон за понатамошен контакт.“ Во примери од ваков тип, косата црта се јавува како неопходност, бидејќи не може да се употребат загради. Доколку се стават загради: студентска легитимација (индекс), ќе биде сосема погрешно, бидејќи тука станува збор за два различни документа, а не зборуваме за појаснување на првиот поим; **В) Во броеви на одлуки, правилници, спогодби, уредби, директиви, решенија, на предмети:** **Сл. весник, 189, 2013:** стр. 2: Со оваа одлука престанува да важи Одлуката за давање на право на трајно користење на градежно земјиште

сопственост на Република Македонија на Министерството за одбрана бр. 41-5805/1 од 15 август 2012 година („Службен весник на Република Македонија“ бр.117/12); стр. 6: Бр. 02-1273/5, 26 декември 2013 година, Скопје; стр. 100; **Сл. весник, 168, 2013**: стр. 4: Бр. 41-8512/1, 27 ноември 2013 година, Скопје; стр. 3: Директива 2006/17/ЕЗ на Комисијата од 8 февруари 2006 година за спроведување на Директивата 2004/23/ЕЗ; стр. 46: Имено, во Решението У.бр/25/2000 се наведува дека; стр. 47: Судот и во предметот У.бр.191/2004 од 4 мај 2005 година; **Г) За означување две години кои следуваат едноподруго, односно за период кој се одвива помеѓу две последователни години: НП**: стр. 85: учебната 2000/2001; стр. 107, 109: во учебната 2006 / 2007; стр. 165, 166; **НМ, 2013**: стр. 22; **УВ, 2013** стр. 8; **Е, 2013**: стр. 13, 14, 20, 21: академската 2013/2014; **Д) За да се напише дропка: НМ, 2013**: стр. 19 1/10; **И во рецепти: Д, 2002**: стр. 8: околу 1/2 кг млако млеко; стр. 19: 1/4 литар супа; **В, 2006**: стр. 3, 4, 11; **ГИ, 2007**: стр. 6: 1/2 лажичка сол; стр. 25; **ХВ, 2013**: стр. 8: 1/2 лажица оцет; **Ѓ) За да се обележат скратени мерни единици составени од два дела: УВ, 2013**: стр. 6: со значење на: 115,00 ден/м²; **АБ, Македонија, 2010**: стр. 4: со значење на: 2,5 л/100 км., 60 г/км., 240 км/ч.; стр. 17: со значење во: 2000 б/мин.; **КО, 2013**: 99 ден/месечно, но, и 19 денари/дневно; 39 денари/неделно; 149 денари/месечно; **243, 2012**: стр. 2: во реклама (49 ден/ампула); **Е) За да се означи дека весникот се однесува за двата дена со значење и: В, 2006**: (сабота 16 /недела 17 декември); **Ж) За означување на отсуство најчесто во табели: НП**: стр. 166, табела; **НМ, 2013**: стр. 3, табела; **З) Во адреса на живеење, помеѓу бројот на зградата и катот на кој се наоѓа станот: НМ, 2013**: стр. 14: ул. Доне Божинов бр. 18/3; стр. 14: 25, 22; **С) При наведување на референции од веб-страници на Интернет; И) Во телефонските броеви, помеѓу повикувачкиот број на градот и останатиот дел од телефонскиот број; Ј) При пишување да се укаже дека филмот има елементи од повеќе жанрови: УВ, 2013**: стр. 17: жанр Крими/Мистерија; Комедија/ Драма; **К360, бр. 68**, стр. 26: жанр драма/комедија; **К) За обележување на преводот по оригиналот: К360, бр. 68**: стр. 26: „Рудо и Курси“ / „Rudo у Cursi“; стр. 26: „Солистот“ / „The soloist“; **Л) Во броеви на весници: Сл. весник, 189, 2013**, г. LXIX: стр. 2: бр. 59/2000, 12/2003, 55/2005, 37/2006, 115/2007, 19/2008, 82/2008, 10/2010, 51/2011 и 15/2013); **Сл. весник 168, 2013**: бр. 61/2004, 96/2004, 67/2007, 156/2009 и 47/2011).

Заклучок. Анализата покажува дека во постарите изданија на *Правописот* употребата на косата црта како правило се поврзува само со песни, кога се предаваат во хоризонтален ред, иако низ неговите содржини, во одредени случаи, се согледува нејзината употреба и надвор од споменатото правило. Во поновите изданија на *Правописот*, ова правило не е застапено, па се согледува неусогласеноста меѓу изданијата на *Правописот*. Анализата на ексцерпираниот материјал во однос на употребата на косата црта уште повеќе ја покажува неусогласеноста меѓу писмената практика и *Правописот*. Во материјалот, косата црта се употребува како веќе однапред да се определени правилата за нејзината употреба, со своја функција и со различни значења. Резултатите од анализата претставуваат недвосмислена поддршка на иницијативата на Институтот за македонски јазик „К. Мисирков“ од Скопје за ревидирање и за осовременување на *Правописот на македонскиот стандарден јазик* во сите негови поглавја која „...не значи негово менување, ниту пак скршнување од веќе зацртаните насоки од страна на првите составувачи на Правописот на македонскиот јазик во кои влегуваат големи и значајни имиња за македонската лингвистика, како што се: Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев и Р. Угринова-Скаловска“. Резултатите укажуваат на потребата од вбројување на косата црта во постојните интерпункциски и правописни знаци, со сопствени функција и значења, како и на регулирање на правилата за (не)потребниот простор меѓу косата црта и единиците.

Литература:

- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1969. *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1970. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (второ неизменето издание). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1972. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (трето издание). Скопје: Просветно дело.

- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1981. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (шесто издание). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1984. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (VII издание). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1987. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (VIII издание). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 1984. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (издание со изменет и дополнет текст, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 2005. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (XV коригирано издание, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело.
- Видоески, Божидар. Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 2007. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (XVI коригирано издание, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело.
- Институт за македонски јазик. 1968. *Македонскиот правопис со правописен речник*. Скопје: Универзитетска печатница.
- Комисија за јазик и правопис при Министерството на народна просвета. 1945. *Македонскиот правопис*. Скопје: Државно издавачко претпријатие. Преземено на 16.9.2013 од http://gbsk.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=111&lang=mk
- Конески, Блаже. Тошев, К. 1950. *Македонскиот правопис со правописен речник*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија. Преземено на 16.9.2013 од <http://damj.manu.edu.mk/materijali.html>
- Новиот Правопис со помалку исклучоци. Преземено на 28.5.2014 од <http://nov.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=523141721249&id=9&prilog=0&setlzdanie=23182>
- Осовременувањето на Правописот е итно потребно, зашто некои правила недостигаат или се застарени. Преземено на 28.4.2014 од <http://www.mkd.mk/58160/kultura/osovremenuvanjeto-na-pravopisot-e-itna-potreba>
- Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika* (pravopisni rječnik). 2009. Ministarstvo prosvjete i nauke, Crna Gora. Podgorica. Преземено на 16.9.2013 од <http://www.gov.me/files/1248442673.pdf>
- Правопис српског језика. Преземено на 28.4.2014 од <http://pravopis.tripod.com/>
- Hrvatski pravopis*. 2013. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Преземено на 28.4.2014 од <http://pravopis.hr/>
- Halilović, Senahid. 1996. *Pravopis bosanskoga jezika*. Kulturno društvo Bošnjaka. Sarajevo: Preporod. Преземено на 2.10.2013 од

<http://www.scribd.com/doc/80786905/Pravopis-bosanskog-jezika-Senahid-Halilovi%C4%87-1996>;

Екскерпирана литература:

- X, 2010.** Алексовска, С. 2010. *Хемија за VIII одделение во осумгодишно основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија. Преземено на 10.4.2014 од http://www.e-usebnici.mk/osnovno/8_8;
- Ф, 2009.** Андоновска, Н., Јоноска, М., Ристова, М. 2009. *Физика за III година на реформираното гимназиско образование* (III издание). Скопје: Просветно дело;
- МЈСО, 2001.** Бојковска, С., Пандев, Д., Минова-Ѓуркова, Л., Цветковски, Ж. 2001. *Македонски јазик за средното образование* (V изменето издание). Скопје: Просветно дело;
- МЈЛРГО III, 2004.** Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж. 2004. *Македонски јазик и литература за III година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: Просветно дело;
- МЈЛРГО I, 2002.** Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж., Исакова, Н., Пендовски, Б. 2002. *Македонски јазик и литература за I година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: Просветно дело;
- МЈЛРГО II, 2002.** Бојковска, С., Минова-Ѓуркова, Л., Пандев, Д., Цветковски, Ж., Исакова, Н., Пендовски, Б. 2002. *Македонски јазик и литература за II година за реформираното гимназиско образование*. Скопје: Просветно дело;
- В, 2006.** Вест. Сабота 16 /недела 17 декември 2006. *Славска трпеза*;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1969. *Правопис на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1970. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (второ неизменето издание). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1972. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (трето издание). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1981. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (шесто издание). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1984. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (VII издание). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1987. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (VIII издание). Скопје: Просветно дело;

- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 1984. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (издание со изменет и дополнет текст, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 2005. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (XV коригирано издание, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело;
- Видоески, Б.,** Димитровски, Т., Конески, К., Угринова-Скаловска, Р. 2007. *Правопис на македонскиот литературен јазик* (XVI коригирано издание, под редакција на Димитровски, Т.). Скопје: Просветно дело;
- КГ, 2011.** Груевски, Т. 2011. *Култура на говорот*. Студиорум. Скопје: Графо ден;
- Б, 2006.** Диневска-Ковкарковска, С., Ачкоска, С. 2006. *Биологија за III година на реформираното гимназиско образование*. Скопје: Три;
- Д, 2002.** Дневник. Април 2002. *Велигденска трпеза*;
- Б, 2010.** Горгоски, И., Малчевска, Ц. 2010. *Биологија за VIII одделение за основно осумгодишно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија. Преземено на 10.4.2014 од http://www.e-usebnici.mk/osnovno/8_8;
- Е, 2013.** Его. 5 септември 2013 година. Број: 323 *Конкурс за запишување студенти на втор и трет циклус студии на Универзитетот „Св. Климент Охридски“ – Битола*;
- МЈ VI, 2002.** Ефимова, Л., Стојанова, А. 2002. *Македонски јазик за VI одделение* (прво поправено издание). Скопје: Македонска искра;
- 243, 2012.** Здравје 24 часа. Понеделник 22 октомври, 2012; Златна книга. 2009;
- Институт за македонски јазик.** 1968. *Македонскиот правопис со правописен речник*. Скопје: Универзитетска печатница;
- Комисија за јазик и правопис при Министерството на народна просвета.** 1945. *Македонскиот правопис*. Скопје: Државно издавачко претпријатие. Преземено на 16.9.2013 од http://gbsk.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=111&lang=mk;
- Конески, Б.,** Тошев, К. 1950. *Македонскиот правопис со правописен речник*. Скопје: Државно книгоиздателство на НР Македонија. Преземено на 16.9.2013 од <http://damj.manu.edu.mk/materijali.html>;
- ЗСМЈ, 1995.** Конески, К. 1995. *Зборобразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона;
- Гр. VII, 2004.** Лозаноски, Р., Велјановски, В. 2004. *Граматика за VII одделение*. Скопје: Македонска искра;
- ГИ, 2007.** Магазин Ина. 15 април 2007. Број: 35 *Готвач*;
- Г, 2010.** Марковски, Б. 2010. *Географија за VIII одделение за осумгодишното основно образование*. Скопје: Министерство за образование и наука на

- Република Македонија. Преземено на 10.4.2014 од http://www.e-ucebnici.mk/osnovno/8_8;
- НП.** Министерство за образование и наука на Република Македонија. 2006. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005 – 2015 со придружни програмски документи.* Преземено на 2.10.2013 од [http://www.npro.edu.mk/;](http://www.npro.edu.mk/)
- СМСЈ, 2000.** Минова-Ѓуркова, Л. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик.* Скопје: Магор;
- НМ.** Нова Македонија. Петок 20 септември 2013 година. Број: 22.982;
- Б, 1998.** Петровски, Д. 1998. *Библиотекарство.* Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“, Факултет за Учители и воспитувачи;
- И, 2006.** Ристовски, Б., Младеновски, С., Рахими, Ш., Чепреганов, Т., Киселиновски, С. 2006. *Историја за III година гимназиско образование.* Скопје: Алби;
- Сл. весник, 189, 2013.** Службен весник на РМ, број 189, 2013, г. LXIX, 13 декември. Преземено на 30.4.2014 од [http://www.slvesnik.com.mk/Issues/07fbaaffb79b43bab9fa9661d68dec3f.pdf;](http://www.slvesnik.com.mk/Issues/07fbaaffb79b43bab9fa9661d68dec3f.pdf)
- Сл. весник, 168, 2013.** Службен весник на РМ, бр. 168, 2013, г. LXIX, 3 декември. Преземено на 30.4.2014 од [http://www.slvesnik.com.mk/Issues/61e970233e3b47a892154f3fed7a25e9.pdf;](http://www.slvesnik.com.mk/Issues/61e970233e3b47a892154f3fed7a25e9.pdf)
- ГО, 2010.** Трајкова Костовска, Г., Угриновски, К., Василески, К. 2010. *Граѓанско образование за VIII одделение.* Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија. Преземено на 10.4.2014 од http://www.e-ucebnici.mk/osnovno/8_8;
- С, 2004.** Угриновски, К., Крстески, Трајан. 2004. *Социологија за III година реформирано гимназиско образование.* Скопје: Македонска книга;
- УВ, 2013.** Утрински весник. Петок 20 септември 2013 година. Број: 4288. Година XIV;
- ХВ, 2013.** Храна и вино (месечно списание за гурмани). Септември 2013. Бр.: 108. Година X;
- АБ, 2010.** Auto Bild Македонија. 26 јуни 2010. Број 25. Година IV;
- КО.** One Каталог. Септември 2013;
- К360.** Т-Mobile. Септември. Бр. 68. *Клуб 360.*